

Konferenssiraportti

Forbidden Fruit: The censorship of literature and information for young people

Southport, Englanti, 19. – 20.6.2008

Konferenssi oli kansainväliseksi pienimuotoinen, osanottajia oli vain 35. Ainakin minulle ujolle suomalaiselle pienuudesta oli etua, onnistuin helposti keskustelemaan esitelmöitsijöiden ja muiden kanssa. Konferenssipaiikka oli ”Floral Hall”, suuri konferenssi-, teatteri, ravintola- ym. keskus, joka kuitenkin oli suurimmaksi osaksi remontoitavana. Käytössämme oli eteishallin lisäksi luokkahuoneen kokoinen kokoushuone, joka riittikin hyvin. Tunnelma oli välitön ja toverillinen alusta asti. Joukko oli kansainvälistä, osallistujia oli Englannin lisäksi USA:sta, Kanadasta, Australiasta, Etelä-Afrikasta, Kreikasta, Maltalta ja Irlannista. Ja minä Suomesta.

Konferenssi keskittyi lähinnä kirjallisuuteen. Miten nuorten- ja lastenkirjallisuus on muuttunut viime vuosikymmeninä? Miten kuvataan ”vaikeita” asioita, teini-ikäisten seksiä, huumeiden käyttöä, homoseksuaalisuutta, erilaisuutta? Onko aihealueita, joita pitäisi käsitellä enemmän tai eri tavoin ja miksi? Onko sensuuria? Onko itesesensuuria? Millaisia sensurointipaineita kohdistuu kirjailijoihin, kustantajiin, kirjastoihin, kouluihin?

Nuorten- ja lastenkirjallisuus on useimmissa Euroopan maissa kehittynyt pitkälti samoin kuin Suomessa. 60-luvulla on tapahtunut muutos Enid Blyton-tyyppisistä seikkailukirjoista ja aikuisen näkökulmasta lapsia katsovasta tyylistä lasten ja nuorten omaa kieltä käyttävään ja todellisia tunteita ja tapahtumia kuvaavaan kirjallisuuteen.

Sensurointivaatimuksia on tullut, eniten julkisuutta ovat saaneet erilaisten uskonnollisten järjestöjen lausunnot (kirja, jossa kyseenalaistetaan katolisen kirkon opetukset, on verrattavissa holocaustin kieltäviin julkaisuihin) ja vanhempien vaatimukset kirjojen poistamisesta koulujen lukulistoilta (Philip Pulmanin ateistinen Kultainen kompassi, noituutta ihannoiva Harry Potter, Jodi Picoultin vaarallisia käytösmalleja antava Yhdeksäntoista minuuttia). Myös kustantajat ennakoivat lukijakunnan mieltymyksiä ja esittävät vaatimuksia kirjojen sisällöstä.

Joitakin luennoitsijoita:

Tohtori **John B. Harer** Itä-Carolinan yliopistosta esitteli tutkimustaan, joka käsittelee homoseksuaalisuutta positiivisesti käsittelevään kirjallisuuteen kohdistuvaa sensuuria. Hänen mottonaan oli lainaus D. Thomasin artikkelista (2007): ”Luemme löytääksemme uusia maailmoja, mutta myös löytääksemme itsemme. Homoseksuaaleille tämä löytäminen saattaa olla problemaattista: kirjallisuus on niin usein jättänyt heidät ulkopuolelle.”

Tutkimukset osoittavat, että suhtautuminen homoseksuaalisuuteen on Amerikassakin muuttumassa suvaitsevaisemmaksi. Esimerkiksi Gallup-kyselyssä vuonna 1977 43 % vastanneista katsoi, että homosuhteet aikuisten välillä pitäisi olla laillisia, 2003 vastaava luku oli 60 %. Vuonna 2001 oli 16 TV-sarjaohjelmaa joissa tärkeässä osassa oli homoseksuaalinen henkilö, osa näistä erittäin suosittuja ohjelmia. Kuten luvuista näkyy, myös kielteinen suhtautuminen on edelleen yleistä.

Nuortenkirjallisuudessa on vasta 1990-luvulla esiintynyt homoja ja lesboja, ja vasta tällä vuosituhannella päähenkilöinä. Aikaisemmin heidät on enimmäkseen kuvattu outoina, ulkopuolisina henkilöinä, joita on yksi tai ehkä kaksi kirjassa. Nykyisin on tavallista, että kirjassa on henkilö, joka vain sattuu olemaan homo tai lesbo, heitä voi olla kolme tai useampia, myös päähenkilöinä. Kirjastojen kirjavalinnoissa on kuitenkin oltava tarkkana; on julkaistu monia hyvää tarkoittavia, huonosti kirjoitettuja kirjoja.

Harerin tutkimuksen mukaan vuosina 2004 ja 2005 50 % kirjoista joihin kohdistui sensuuripaineita käsitteeli jollain tavoin homoseksuaalisuutta positiiviseen sävyyn. Näistä 92 % oli lasten tai nuorten kirjoja.

Osittain samoja asioita käsitteli **Elizabeth Chapman** Sheffieldin yliopiston kirjastosta. Hän esitteli tutkimuksia jotka käsittelevät LGBT (lesbian, gay, bisexual and transgender) – kirjallisuuden saatavuutta Englannin yleisissä ja koulukirjastoissa.

Väestöstä arvioidaan noin 5 – 7 % olevan homo- tai biseksuaaleja. Paljon useammilla on tällainen perheenjäsen tai läheinen tuttava. Chapmanin arvion mukaan noin 27 % tavallisen luokan oppilaista ainakin tuntee jonkun ei-heteron. Kuitenkin homofobia ja homojen tai sellaisiksi epäiltyjen kiusaaminen on hyvin yleistä. Itsemurhaluvut teini-ikäisten homoseksuaalien keskuudessa ovat korkeat. Kouluissa huolestuttavasti lisääntynyt seksismi on nimenomaan heteroseksismiä, jonka kohtaaminen homoille ja lesboille on vielä vaikeampaa ja traumatisoivampaa kuin heteroille.

Kirjallisuudella olisi mahdollisuus omalta osaltaan vaikuttaa asenteisiin ja laajentaa nuorten maailmankuvaa tässäkin suhteessa. Kuitenkin tutkimuksissa todettiin sekä yleisten että koulukirjastojen kokoelmissa olevan hyvin vähän LGBT-kirjallisuutta, selvästi vähemmän kuin olisi tarjolla. Yleisissä kirjastoissa nämä kirjat on usein lisäksi sijoitettu aikuisten osastoon.

Tässä tuli esiin myös internetin suodatus. 35 % vastaajista ilmoitti kirjastossaan käytettävän suodatusta, joka kohdistuu LGBT –sivuihin. Käytännössä suodatetaan monia keskustelusivustoja ja muita ”sopimattomia sisältöjä” esim. sana ”sex”. Suodatuksen ongelmat ovat suomalaisesta keskustelusta tuttuja.

Henkilökunnan asenteet LGBT-kirjallisuutta kohtaan olivat kuitenkin yleensä positiivisia – mutta: näitä kirjoja ei kirjastoista juuri kysellä. Koulukirjastoissa pelätään valituksia, joita kuitenkin käytännössä on tullut hyvin vähän. Lisäksi näiden kirjojen hankkiminen vaatisi aktiivisuutta, usein niitä ei ole suurten kustantajien ja kirjakauppujen listoilla. Tietoa olisi siis lisättävä, otettava yhteyttä organisaatioihin/henkilöihin jotka ovat perillä asioista.

[Suomessa ei taida olla juuri lainkaan tämän alan kirjallisuutta? Salla Simukan kirjat tulevat mieleen, ja sivuhenkilöinä homoja tai lesboja on ainakin joissakin Tuija Lehtisen kirjoissa. En muista paljon suomennoksiakaan. Mutta en niin kovin hyvin ole perehtynyt nuortenkirjallisuuteen. Entä lastenkirjat? Joku kuvakirja lienee, jossa näytetään erilaisia perheitä, joukossa oli myös lesboperhe.]

Kreikkalainen lastenkirjallisuuden tutkija **Moula Evangelina** puhui kreikkalaisten tragedioiden lastenpainosten sensuroinnista. On ymmärrettävää, että näytelmien kammottavia kohtauksia on siloiteltu lapsia varten, mutta miten pitkälle siinä on mentävä? Menettävätkö tarinat jotain olennaista kun niiden moraalisesti moniselitteiset kohokohdat latistetaan pedagogisesti korrekteiksi opettavaisiksi tarinoiksi?

Tohtori **Cherie Chivens** Brittiläisen Kolumbian yliopistosta Kanadasta oli tutkinut lasten- ja nuortenkirjailijoihin ja kirjojen kuvittajiin kohdistuvaa julkaisijoiden etukäteissensuuria (pre-censorship) Kanadassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa. Sekä Britanniassa että Pohjois-Amerikassa kirjailijat ovat kokeneet sensurointia koskien seksuaalisuutta, poliittista korrektiutta, uskonnollisia kysymyksiä ja terveyttä ja turvallisuutta.

Kustannustoiminnan muutokset näkyvät kirjailijoiden ja kuvittajien vapauden vähenemisenä. Itsenäiset kustantajat harvenevat ja kustannustoiminta siirtyy suurille monialayhtiöille jotka odottavat saavansa voittoa nopeasti. Kirjojen toimittajia painostetaan tuottamaan kirjoja jotka myyvät mahdollisimman laajalle lukijakunnalle. Kaikenlaiset ”haasteelliset” kirjat, jotka voivat ärsyttää jotakin ostajaryhmää, ovat vaarassa joutua sensuroiduksi. Tämä on ongelma erityisesti lastenkirjoissa, koska suuret monikansalliset yhtiöt omistavat suurimmat lastenkirjakustantamot.

Haastattelututkimuksessa tuli paljon esimerkkejä ennakkosensuurista Kanadassa, Englannissa ja USA:ssa:

Rasismien suhteen ollaan ylivarovaisia. ”Dark place” piti vaihtaa olemaan ”cold place”, ”Things are looking black” p.o. ”things are looking bad”. Sanonta ”it’s a question of the pot calling the kettle black” (pata kattilaa soimaa, musta kylki kummallakin) piti muuttaa. ”Se on rasistinen ilmaus... tai joku saattaisi lukea sen niin”. Kaikki kolme kirjailijaa sanoivat ettei heidän käyttämässään lauseissa tosiaankaan ollut kysymys rodusta.

Erään kirjailijan kuvakirja kertoi pienestä pojasta, jonka isoäiti opetti hänet kutomaan. ”Kustannustoimittaja sanoi puhuneensa markkinointimiesten kanssa ja olisi liian vaikea myydä kirjaa jossa poika kutoo. Voisiko sen vaihtaa tytöksi? Kirjailija suostui, mikäli isoäiti vaihtuisi isoiseksi. Sekään ei käynyt, joten se kirja jäi julkaisematta.

Aikuisten ”negatiivinen” käytös voi aiheuttaa sensurointivaatimuksia. Eräässä tarinassa oli hämähäkki joka asui ovinurkassa ja pieni poika piti sitä ystävänä. Kun pojan isä näki hämähäkin, hän yritti litistää sen. Ja julkaisija sanoi, ei, et voi kirjoittaa näin. Ei osoita positiivista asennetta isältä!

Kanadalaiset ja brittiläiset ilmaisivat lisäksi huolensa tekstiensä amerikanisaatiovaatimuksesta (Americanization) , koska julkaisijat haluavat varmistaa kirjojen menekin USA:n laajoilla markkinoilla. Kysymyksessä on paitsi sensurointi (kuvakirjan kuvassa Pienen Merenneidon paljaat rinnat piti peittää hiuksilla), sinänsä vähäiset tekstin muutokset tyyliin ”runners” p.o. ”sneakers” (lenkkikossut), grade seven p.o. seventh grade. Tarinan pitää vaikuttaa siltä, että se tapahtuisi USA:ssa.

Kanadassa on aivan omia sensuurisäädöksiä. Vancouverin olympialaisten (v.2010) järjestelykomitealla on oikeus estää olympiatermistön käyttö. Ei siis saa käyttää kirjojen kuvituksessa olympiarenkaita eikä termiä olympia tai sen johdannaisia. Eräs kirjaailija oli onnettomuudekseen kirjoittanut kuvakirjan Olympic Chicken, joka kertoi olympialaisiin menevästä kananpojasta. Se oli muutettava kokonaan.

Vielä kummallisempi aivan uusi säädös on, että Kanadassa ei enää julkaista lastenkirjoja, joissa eläimet on kuvattu inhimillisinä!

Maltaa edusti kustannusjohtaja **Cristopher Gruppetta** . Maltan 500 000 asukkaasta 97 % on katolisia, ja tämä näkyy julkaisupolitiikassa. Nuorisokirjallisuuden muutos, joka meillä ja muualla Euroopassa alkoi tapahtua 60-luvulla, on Maltalla alkanut vasta tällä vuosituhanella. Englanninkielisiä nuortenkirjoja ja elokuvia on tosin ollut saatavissa, puhumattakaan internetin tarjonnasta, mutta maltankieliset nuortenkirjailijat ovat ilmaantuneet vasta viiden viime vuoden aikana. Toistaiseksi ei ole tutkittua tietoa kirjojen menekistä. tai kuka niitä lukee. Kirjastoissa ja kaupoissakin kirjat on usein sijoitettu aikuisten osastoihin. Edelleen on myös vaikeasti rikottavia tabuja, suurimpina uskonto ja seksi.

Englantilainen **David Belbin** ja amerikkalainen **Barry Lyga** edustivat nuortenkirjailijoita. Molemmat ovat julkaisseet useita nuortenkirjoja, jotka käsittelevät mm. huumeidenkäyttöä, rasismia, rikollisuutta, yksinäistä äitiyttä, itsemurhaa... mutta myös selviytymistarinoita, iloista teiniseksiä, rakkautta. Kummankaan kirjoja ei ole suomennettu.

Helen T. Frank Melbournen yliopistosta Australiasta on tutkinut kotimaansa lastenkirjallisuuden ranskalaisia käännöksiä. Esitelmässä oli mielenkiintoisia ajatuksia kääntämisestä. Miten lastenkirjojen ”australialaisuus” muuttuu kun kirjat käännetään ranskaksi? Ranskalaiset julkaisijat ovat yleensä tehneet turvallisia ja vanhoillisia päätöksiä jo valitessaan käännettäviä australialaisia teoksia. Lähes kaikki n. 140 kirjaa jotka on käännetty 1900-luvulla ovat seikkailukertomuksia, eläintarinoita , humoristisia kertomuksia. Tapahtumapaikkana on useimmiten maaseutu, pensaikot ja takamaat. Valintojen kautta vahvistetaan käsitystä Australiasta eksoottisena, kaukaisena , armottomana ja salaperäisenä maana. Tekstiä on toisaalta usein kaunisteltu. Aboriginaaleista puhutaan viime vuorisadan alkupuolen teoksissa usein halventavin sanoin, niitä ovat kääntäjät muuttaneet poliittisesti korrekteiksi . (a little nigger girl = a little Australian princess, an old blackfellow = an old man, a savage = a native Australian) Eräästä kirjasta oli

jätetty pois luku, jossa kuvattiin aboriginaalien mytologiaa, ”kuoleman kirouksia, terroria, kuoleman henkiä ” Pienetkin viittaukset seksiin on siistitty ranskalaisissa käännöksissä, samoin usein väkivaltaiset kohtaukset. Toisaalta eläinkertomuksissa eläinten väkivaltaisetkin tappelut on käännetty tarkasti.

Historiallisesti ranskalainen lastenkirjallisuus on pyrkinyt vahvistamaan keskiluokkaisia arvoja tähdentämällä hyvää käytöstä, tapoja ja tottelevaisuutta vanhempia ja yleensä aikuisia kohtaan. Tekstit jotka luovat itsenäisen tai erillisen lasten maailman usein kuvaavat itsenäisiä, voimakastahtoisia lapsia jotka kyseenalaistavat aikuisten auktoriteetin, ja nämä tekstit haastavat keskiluokkaisen eetoksen. Usein tällainen lasten erillinen maailma kuvataan tyliseikoin kuten käyttämällä lasten sanontoja ja omaksumalla lasten näkökulman asioihin.. Uudemmissa kirjoissa usein esiintyviä ”karkeita” ilmaisuja ja Australialaisten lasten epäkohteliaita puheita on käännetty paremmin ranskalaiseen kulttuuriin sopiviksi (Dad spent two hours in the public dunny with the trots = Dad had a stomach ache. Tytär huutaa äidilleen: Rack off you boring old chook = Oh stop it, mum! You make everybody cry).

Yhtenä tarkoituksena lastenkirjojen kääntämisessä on tuottaa tietoa vieraasta kulttuurista. Tekstin muuttelu tai hankalien kappaleiden poisjättäminen on vastoin pyrkimystä lisätä kansainvälistä ymmärrystä. Kuitenkin, mitä vieraampi kulttuuripiirre, sitä vaikeampaa sitä on ymmärtää vastaanottavassa kulttuurissa. Ellei kääntäjä ota käyttöön ylimääräisiä selityksiä tai alaviitteitä, vaikeat kohdat on helpointa selvittää muuttamalla tai tekstiä tai jättämällä sanoja tai lauseita pois.

Loppujen lopuksi, käännös ei koskaan voi olla sama kuin alkuperäinen teos, vaan luova muunnos lähdetekstistä uudelle lukijakunnalle.

Konferenssi oli todella mielenkiintoinen kokemus. Sen jälkeen sitten vietin viikon Oxfordissa, ja sitten reilun viikon Orkneysaarilla pyöräillen... Mutta se on toinen juttu.

Anna Kytömäki

